

УДК 314.151.3-054.7(=411.16)(569.4)''1948/1952''(093.2)
34:929 Галамбош Ф.(093.2)

Др Милан Радовановић
историчар, Београд
mradowanovic@gmail.com

Оригинални научни рад
Примљен: 27.01.2019.
Прихваћен: 15.02.2019.

If at first you don't succeed... –¹
Организовано исељавање Јевреја
из Југославије у Израел (1948–1952)
и чудновати случај Фрање Галамбоша

***Апстракт:** Анализа личних историја појединаца који су се масовном исељавању из Југославије у Израел прикључили заобилазећи основни организациони оквир процеса пружа јединствен увид у његове опште и специфичне аспекте. Овај рад посвећен је случају Фрање Галамбоша, јединог исељеника који се у Израел упутио у оквирима организоване емиграције, да би затим био депортован из новостворене јеврејске државе на Блиском истоку. Повратак у Југославију са собом је, самим тим, повукао питања која у припреми исељавања уопште нису разматрани. Приликом писања рада коришћени су извори који се чувају у Архиву Јеврејског историјског музеја у Београду.*

Кључне речи: Фрањо Галамбош, Југославија, Израел, лична историја, исељавање, повратак

Увод

Између децембра 1948, односно јануара 1949. године, када је земљу напустио први, и маја 1951. године, када се из Југославије у Израел упутио четврти талас организованог исељавања јеврејског становништва, устројство овог

---

¹ Англосаксонски идиом „If at first you don't succeed, try and try again” одговара српском „упорност се исплати”.

миграционог процеса претрпело је тек незнатне измене.² Његове су формалне оквире дефинисали челници Савеза јеврејских вероисповедних општина у сарадњи са надлежним државним институцијама Југославије и Израела, а уз помоћ међународних јеврејских организација. Значајну улогу у исељавању одиграо је и Хитахдут Олеј Југославије (Удружење исељеника из Југославије у Израелу), посебно по приспећу емиграната у новостворену државу на Блиском истоку.

Све модификације организационог оквира исељавања између 1948. и 1952. године представљале су прилагођавање процеса у његовом основном облику променама општих околности у којима се масовна емиграција одиграла и постепеном смањивању броја лица заинтересованих за напуштање Југославије.³ Тадашњи образац је због изузетно малог броја исељеника у потпуности напуштен у октобру 1952. године.⁴

Сваки појединац који је земљу желео да напусти у оквирима предстојећег таласа организованог исељавања био је дужан да код локалне општине у предвиђеном року поднесе комплетну пријавну документацију.⁵ Испуњени образац пријаве у два примерка⁶ пратили су молба за отпуст из југословенског

² Исељавање реализовано крајем 1948, односно у првим месецима 1949. године, представљало је својеврсни организациони узор за све таласе масовне емиграције који ће уследити. Видети: Милан Радовановић, *Исељавање југословенских Јевреја у Израел 1948/9*, <http://www.makabijada.com/izvestaj/PDF/Master%20rad.pdf>. Детаљно о динамици исељавања, видети: Милан Радовановић, „Поједини статистички аспекти организованог исељавања Јевреја из Југославије у Израел (1948-1952),” *Годишњак за друштвену историју*, 2 (2015): 54.

³ О броју исељеника у оквирима сваког појединачног таласа, видети: Радовановић, „Поједини статистички аспекти организованог исељавања Јевреја из Југославије у Израел (1948-1952),” 66.

⁴ Уместо изнајмљивања брода који би служио искључиво превозу Јевреја из Југославије у Израел, исељеници и њихов пртљаг допремљени су возом до Напуља, одакле су се редовном линијом упутили до Хаифе. О томе видети, на пример: АЈИМ (Архив Јеврејског историјског музеја), Ал. (Алија) 1953, п. к. (привремена кутија) 754, *V групно исељење*, 19. септембар 1952. и АЈИМ; Ал. 1953, п. к. 754, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. VII), 18. септембар 1952, Пов. бр. 1798/52.

⁵ Мада је начелно сваки рок за подношење пријава за исељење био коначан, докле год је сарадња са надлежним државним институцијама то омогућавала, Савез је пријаве за исељење прихватао чак и накнадно. Пријављивање за прво масовно исељавање тако је званично окончано 31. октобра 1948. године, АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, 25. октобар 1948, Пов. бр. 1756/48. Коначни рок за подношење пријава за других талас исељавања био је 25. март 1949. године, АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 757, *Допис ЈВО Београд, свим члановима општине*, Предмет: Обавештења и упутства исељеницима у Израел, 25. фебруар 1949. За последњи талас организоване емиграције из Југославије у Израел, заинтересована лица су се морала пријавити до 25. маја 1952. године, АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел, 9. мај 1952, Пов. бр. 810/52.

⁶ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 856, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 7. август 1948, Пов. бр. 1132/48; АЈИМ, Ал. 827,

држављанства;⁷ оверени списак непокретности за транспорт бродом у шест примерака и потврда општинске благајне о намиривању текућих трошкова.⁸ Један од обавезних предуслова за напуштање земље било је одрицање од комплетне непокретне имовине коју су исељеници остављали у Југославији.⁹

Појединачне општине сакупиле су непотписане молбе за отпуст из југословенског држављанства и доставиле их Савезу, који их је проследио Министарству унутрашњих послова ФНРЈ.¹⁰ Савезни МУП је молбе распоредио по

Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије, Предмет: Друго исељење у државу Израел, 19. фебруар 1949, Пов. бр. 342/49; АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Треће исељење у државу Израел, Циркулар бр. I, 23. октобар 1949, Пов. бр. 3481/49; АЈИМ, п. к. 869, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Четврто групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. IV, 26. март 1951, Пов. бр. 574/51; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. I), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

⁷ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 25. октобар 1948, Пов. бр. 1756/48; АЈИМ, Ал. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Друго исељење у државу Израел, 19. фебруар 1949, Пов. бр. 342/49; АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Треће исељење у државу Израел, Циркулар бр. I, 23. октобар 1949, Пов. бр. 3481/49; АЈИМ, Ал. 1948-1951, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Четврто групно исељење у државу Израел (Циркулар I), 26. март 1951, Пов. бр. 574/51; АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. I), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

⁸ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис Министарства финансија ФНРЈ СЈВОЈ-у* (27. IX 1948); АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 768, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Куповина износа од 3 енглеске фунте одобрених исељеницима у Израел, 7. март 1949, Пов. бр. 439/49; АЈИМ, Ал. 1950-1951, п. к. 743, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Уплата на „Збирни рачун репатрираца” за Палестину, Откуп злата, Набавка 3 енглеске фунте за ситне трошкове, 4. новембар 1949, Пов. бр. 3597/49; *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Четврто групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. X), 19. мај 1951, Пов. бр. 1244/51; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. I), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52. Детаљније о трошковима исељавања, видети: Милан Радовановић, „Поједини економски аспекти организованог исељавања југословенских Јевреја у Израел 1948/9. године,” *Годишњак за друштвену историју*, 3 (2011): 87-92; Милан Радовановић, „Организована емиграција капитала – „Збирни рачун репатрираца за Израел” (1948-1952),” *Архив*, 1-2 (2017): 169-71.

⁹ Mladenka Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji (1944-1952). Kraj ili novi početak* (Beograd, 2009), 330.

¹⁰ АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 768, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 7. август 1948, Пов. бр. 1132/48; АЈИМ, Ал. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Друго исељење у државу Израел, 19. фебруар 1949, Пов. бр. 342/49; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. I), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

републичким министарствима, која су их индивидуално размотрила и извршила идентификацију лица пријављених за организовано исељавање. После идентификације, појединци који су добили дозволу да напусте земљу позивани су да потпишу поднету молбу. У питању је уједно био последњи корак у административном процесу који је претходио коначном чину напуштања земље. Одустанак од исељавања после потписивања молбе за отпуст из југословенског држављанства више није долазио у обзир.

Пријавама за исељење будући житељи новостворене државе на Блиском истоку били су дужни да приложе уверење о здравственом стању¹¹ и израелску улазну визу.¹² Лекарске комисије формиране при већим општинама биле су задужене за издавање уверења исељеницима из своје надлежности.¹³ Током 1948. и 1949. улазне визе имигрантима обезбеђивали су представници јеврејске државе

¹¹ АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 768, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 15. септембар 1948, Пов. бр. 1367/48; АЈИМ, Ал. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Друго исељење у државу Израел, 19. фебруар 1949, Пов. бр. 342/49; АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Треће исељење у државу Израел, Циркулар бр. I, 23. октобар 1949, Пов. бр. 3481/49; АЈИМ, Ал. 1948-1951, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Четврто групно исељење у државу Израел (Циркулар I), 26. март 1951, Пов. бр. 574/51; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. I), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

¹² АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Циркулар бр. I)*, Предмет: Треће исељење у државу Израел, 23. октобар 1949, Пов. бр. 3481/49; АЈИМ, п. к. 869, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Четврто групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. IV, 26. март 1951, Пов. бр. 574/51; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. IV), 25. јун 1952, Пов. бр. 1113/52.

¹³ У складу са праксом установљеном током првог таласа организоване емиграције (АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 768, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 24. септембар 1948, Пов. бр. 1463/48), лекарске комисије образоване су при општинама у Београду, Загребу, Сарајеву, Суботици, Новом Саду, Скопљу, Осијеку, Приштини и Ријеци. При томе је, међутим, бар колико се на основу сачуваних извора може тврдити, свакој локалној заједници остављена могућност да формира независну лекарску комисију. Видети: АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Друго исељење у државу Израел, 19. фебруар 1949, Пов. бр. 342/49; АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Циркулар бр. I)*, Предмет: Треће исељење у државу Израел, 23. октобар 1949, Пов. бр. 3481/49; АЈИМ, п. к. 869, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Четврто групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. IV, 26. март 1951, Пов. бр. 574/51; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. IV), 25. јун 1952, Пов. бр. 1113/52.

после приспећа у Израел.¹⁴ Младенка Иванковић чак наводи да се у том периоду процес организованог исељавања одигравао под гаранцијом Светског јеврејског конгреса, те да су улазне визе добили сви који су се у Југославији пријавили за емиграцију.¹⁵ Са трећим таласом исељавања, издавање улазних виза прелази у надлежност новоотвореног посланства Израела¹⁶ у Београду.¹⁷

Уверење о здравственом стању и улазна виза представљали су средства којима су званичници новостворене јеврејске државе на Блиском истоку оквире организованог исељавања из Југославије настојали да, у највећој могућој мери прилагоде сопственим интересима. Челницима Савеза јеврејских вероисповедних општина већ је уочи првог таласа масовне емиграције најављено да Израел извесно неће бити у могућности да прими сва лица заинтересоване за исељавање из Југославије.¹⁸ Коначно је одобрење за имиграцију начелно ускраћено особама старијим од шездесет година које су се за пут пријавиле без млађе родбине, односно нису имале никога ко би их у новој домовини дочекао.¹⁹ Изричито је искључена и могућност усељавања тежим болесницима.²⁰ Званично је таква одлука представљена као настојање израелских власти да се лица из наведених категорија заштите од напорног пута и изазова с којима би се нужно суочили у новој домовини. Извесно је, међутим, реч о потреби Израела за појединцима

---

¹⁴ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама ФНРЈ*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 7. август 1948, Пов. бр. 1132/48.

¹⁵ Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji (1944-1952). Kraj ili novi početak*, 334.

¹⁶ Југославије и Израел дипломатске односе успоставили су већ 1948. године, да би до размене посланика дошло следеће године. Видети: Aleksandar Životić, „Jugoslavija i Bliski istok (1945-1956),” у *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961* (Beograd: 2008), 492; Shaul Shay, „Israel and Yugoslavia between East and West,” у *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961* (Beograd: 2008), 473-74; Vladimir Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok. Stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946-1956* (Beograd, 2007), 51-54.

¹⁷ АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Циркулар бр. I)*, Предмет: Треће исељење у државу Израел, 23. октобар 1949, Пов. бр. 3481/49; АЈИМ, п.к. 869, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Четврто групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. IV, 26. март 1951, Пов. бр. 574/51; АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. IV), 25. јун 1952, Пов. бр. 1113/52.

¹⁸ АЈИМ, п. к. 781 (Архив Перера 2-3), *Записник заједничке седнице ИО СЈВОЈ, АО СЈВОЈ са представницима јеврејских вероисповедних општина*, 31. октобар 1948.

¹⁹ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел. Лица којима није одобрен одлазак од стране државе Израел, 5. новембар 1948; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 6. новембар 1948, Пов. бр. 1906/48.

²⁰ Издавање улазне визе изричито је везано за подношење уверења о здравственом стању. Видети: АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 768, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 20. октобар 1948, Пов. бр. 1968/48.

способним да се активно укључе у рат, који је, од самог проглашења независности, новостворена јеврејска држава водила са околним арапским државама.²¹ С друге стране, посебно у првим годинама постојања, новоствореној јеврејској држави на Блиском истоку насушно је била потребна радна снага.²²

***

Настојећи да одигравање организованог исељавања Јевреја из Југославије у Израел учине што ефикаснијим, челници Савеза дефинисали су неформалну унутрашњу хијерархију процеса.²³ Тако осмишљен унутрашњи оквир масовне емиграције почивао је на претпоставци да свакоме од учесника припада специфично место у исељавању, а самим тим и одговарајућа задужења. Унутрашња хијерархија исељавања никада, међутим, није заживела у свом основном облику. Показала се, наиме, суштински некомпатибилном са начином на који су сопствени положај у процесу перципирале локалне заједнице, али пре свега појединачни исељеници.

Ако су били у прилици да се обрате највишим функционерима јеврејске заједнице у Југославији, појединци пријављени за емиграцију редовно су те везе користили у нади да ће повољнијим учинити сопствени и положај себи најближих у оквирима исељавања.²⁴ Челници Савеза су, с друге стране, кад год је то било могуће, настојали да изађу у сусрет молбама индивидуалних исељеника. Таква је динамика довела до тога да лични односи унутар заједнице у великој мери утичу на опште оквире процеса организоване емиграције. Појединци који су сопствени положај дефинисали контактирајући утицајне чланове заједнице, исељавању су се, у суштини, прикључили кроз низ изузетака од утврђених правила. Одступања су била утолико значајнија уколико је већи био утицај функционера заједнице коме се појединац обратио, односно уколико је већа била специфична тежина проблема с којим се исељеник суочавао.

Појединци који су пред високе званичнике јеврејске заједнице у Југославији иступали са специфичним захтевима у изворима су, сасвим разумљиво, оставили знатно већи траг од оних исељеника који су се „утопили” у основни организациони оквир исељавања. Анализа њихових личних историја самим тим представља захвалан методолошки оквир за преиспитивање специфичности како

²¹ Детаљно о ратним дејствима у оквирима такозваног првог израелско-арапског рата, видети: Chaim Herzog, *Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East from the 1948 War of Independence to the Present*, updated by Gait Schlomo (New York, 2005), 15-108.

²² На овакво је стање лица пријављена за напуштање земље упозорило и Удружење исељеника из Југославије у Израелу, у допису који је Савезу стигао уочи другог таласа организоване емиграције, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827, *Донус Хумахдут Олеј Југославије, СЈВОЈ-у*, 9. март 1949.

²³ Опширно видети: Milan Radovanovic, „The internal Framework of Organized Jewish Migration from Yugoslavia to Israel (1948-1952),” *Istorija XX veka*, 1 (2019).

²⁴ Исто, 130-135.

општих оквира самог процеса тако и оних аспеката организованог исељавања Јевреја из Југославије у Израел који су обимом остали ограничени на релативно мали број учесника.²⁵ Овај се рад бави судбином Фрање Галамбоша.

Пошто се за помоћ приликом напуштања Југославије обратио челницима Савеза, Галамбош је додатни траг у сачуваним документима оставио као једини исељеник у оквирима процеса организоване емиграције који је депортован из Израела. Његов је случај разматран као преседан, како ниједан сличан пример није остао забележен у сачуваним изворима. С друге стране, онолико колико се примењена решења могу издићи на ниво процеса у целини, Галамбошов пример је посматран као парадигма за феномен непланиране репатријације у склопу организованог исељавања. У писању рада коришћени су документи који се чувају у Архиву Јеврејског историјског музеја у Београду.

Судбина Фрање Галамбоша

Сачувани извори доносе тек врло штуре податке о животу доктора Фрање Галамбоша, адвоката из Бечеја, до тренутка када је одлучио да се прикључи организованом исељавању из Југославије у Израел.²⁶ Поред тога што је рођен 1894. године, из списка лица пријављених за масовну емиграцију сазнајемо још само да се његов отац звао Павле.²⁷ Јеврејин по рођењу, Галамбош је 1918. године прешао у римокатоличку веру.²⁸ Околности конверзије остају нејасне. Сачувани извори не доносе податке ни о Галамбошовој судбини током Другог светског рата. Непосредно после завршетка ратних дејстава, Врховни суд АП Војводине осудио га је на казну затвора са принудним радом у трајању од пет година због наводне сарадње са окупатором.²⁹ Околности хапшења и конкретно дело због кога је лишен слободе нису нам познати.

Циркулари Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије који су најављивали припреме за први и други талас организоване емиграције у

---

²⁵ Видети, на пример: Milan Radovanović, „Der Transit jüdischer Migranten durch Jugoslawien nach Palästina und Israel (1933-1952) – der Fall Ernest Beschinsky,” *Istorija XX veka*, 1 (2016); Милан Радовановић, „Емиграција јеврејске деце из Југославије у Израел (1948-1952) – Три личне историје,” *Токови историје* 2 (2017).

²⁶ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 757, *Допис др Фрања Галамбоша, адвоката из Бечеја, сада на издржавању казне у Казнено-поправном дому у Сремској Митровици, Министарству унутрашњих послова Федеративне народне републике Југославије.*

²⁷ АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Списак исељеника (III алија)*

²⁸ АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 758, *Допис ЈВО Бечеј, Савезу јеврејских вероисповедних општина*, 14. децембар 1949. година.

²⁹ АЈИМ, Ал. 1950, п. к. 755, *Допис Галамбош Фрање, Министарству унутрашњих послова ФНРЈ, Предмет: Молба за условни отпуст ради исељења у државу Израел*, 25. новембар 1949. година.

Израел затекли су Фрању Галамбоша на одслужењу затворске казне.³⁰ За прво исељавање, бар колико се на основу сачуваних докумената може закључити, није се ни пријавио. Најстарији сачувани траг његовог настојања да стигне до новостворене јеврејске државе на Блиском истоку представља допис којим се Ладислав Секел, адвокат из Бечеја, у априлу 1949. године, обратио председнику Савеза Алберту Вајсу.³¹

Како се средином 1949. године и даље налазио у Казнено-поправном дому у Сремској Митровици,³² припреме Фрање Галамбоша да напусти земљу биле су модификоване онолико колико и комплетна процедура коју су затвореници морали да апсолвирају.³³ Административне формалности које су претходиле укрцавању на брод за Хаифу морали су обавити Галамбошови рођаци и пријатељи. Управо се у том смислу председнику Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије обратио Ладислав Секел. Алберт Вајс је средином јуна 1949. године потврдио да ће Галамбошу бити омогућено да земљу напусти са другим таласом исељеника.³⁴ За организовану емиграцију формално се пријавио код јеврејске вероисповедне општине у Београду.³⁵

Фрању Галамбош се средином 1949. године није населио у новоствореној јеврејској држави на Блиском истоку иако се налазио на броду „Радник“, који је 19. јула испловио из Ријеке.³⁶ После приспећа у Хаифу, лучке власти су му забраниле искрцавање. После свега неколико дана проведених у Израелу, у складу са одлуком Министарства за имиграцију,³⁷ Галамбош је враћен у Југо-

³⁰ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 757, *Допис др Фрања Галамбоша, адвоката из Бечеја, сада на издржавању казне у Казнено-поправном дому у Сремској Митровици, Министарству унутрашњих послова Федеративне народне републике Југославије*

³¹ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 757, *Писмо др Алберта Вајса, Ладиславу Секелу из Бечеја*, 18. април 1949.

³² АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 757, *Допис др Алберта Вајса, Ладиславу Секелу*, 18. јун 1949.

³³ О положају осуђеника и кажњеника у процесу организованог исељавања, видети: Радвановић, *Исељавање југословенских Јевреја у Израел 1948/9*, 380-91.

³⁴ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 757, *Допис др Алберта Вајса, Ладиславу Секелу*, 18. јун 1949. година.

³⁵ Алберт Вајс је Ладиславу Секелу саопштио да је Галамбошова пријава за исељење предата код јеврејске вероисповедне општине Београд, како би могла бити разматрана заједно са осталим захтевима за емиграцију. Остаје нејасно због чега је Фрању Галамбош, иако из Бечеја, пријаву поднео при београдској општини, Исто.

³⁶ Треба нагласити да се име Фрање Галамбоша уопште не појављује у списку исељеника другог таласа. Видети: АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Списак исељеника за Израел VI-VII 1949*. и АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Списак исељеника, алија 1949*. година.

³⁷ Министарство за имиграцију (хеб. היילעה דרשמ – Misrad HaAliya), односно данашње Министарство за алију и интеграцију (хеб. מרשד היילקה – Misrad HaAliyah VeHaKlita) бадужено је да, у сарадњи са Јеврејском агенцијом и локалним властима, помогне и убрза процес прилагођавања нових досељеника животу у Израелу.

славију.³⁸ Депортован је заједно са још три лица, којима је улазна виза ускраћена уз образложење да нису били припадници јеврејске заједнице.³⁹ Као додатни разлози за враћање Галамбоша у Југославију наведени су његова старост и недостатак потребних гаранција за евентуални боравак у Израелу у статусу издржаваног лица.

Право на имиграцију у новостворену јеврејску државу на Блиском истоку средином 1949. године још је било дефинисано одредбама „Декларације о оснивању државе Израел” (1948).⁴⁰ У овом је документу новостворена држава означена као „дуго прижељкивани национални дом јеврејског народа”, који се обавезује да ће прихватити имигранте из читавог света. Легислативни оквир усељавања свој коначни облик добио је усвајањем „Закона о повратку” (1950)⁴¹ и „Закона о националности” (1952).⁴² Претпоставка о томе да ће сваком Јеврејину бити дозвољено насељавање у новоствореној држави Израел овим је законима само потврђена у свом основном облику, изнетом у „Декларацији”. Прецизна дефиниција тога ко се може сматрати пуноправним припадником јеврејске заједнице није, међутим, нашла своје место ни у једном од наведених законских аката. Захтеви за добијање усељеничке визе стога су доследно, посебно у овде посматраном периоду, разматрани и решавани појединачно.

На недовољно прецизно дефинисано право на имиграцију у новостворену јеврејску државу на Блиском истоку надовезале су се подједнако непрецизне информације које су о предстојећем организованом исељавању југословенске државне власти упутиле локалним Јеврејима. Начелно се одлука о праву на прикључивање сваком од пет таласа масовне емиграције односила на „сваког Јеврејина и Јеврејку”.⁴³ На изричито инсистирање саме заједнице, југословенски

³⁸ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Undertaking*, 25. јул 1949. и АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 757, *Извод из дописа Хитахдут Олеј Југославије*, 19. август 1949.

³⁹ Мимо Галамбоша, овом су приликом из Израела враћени Брана Васили (Bрана Wassilli), односно Султан (Sultan) и Лаура Јокој (Laura Jokoy), АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Undertaking*, 25. јул 1949. У питању је двоје држављана Мађарске и један држављанин Румуније, АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 758, *Auszug aus dem Schreiben des Hitahdut Olej vom 19. August 1949*.

⁴⁰ *The Declaration of the Establishment of the State of Israel, May 14, 1948*, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/declaration%20of%20establishment%20of%20state%20of%20israel.aspx>, 23. октобар 2018.

⁴¹ *Law of Return 1950-1950*, <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1950-1959/pages/law%20of%20return%205710-1950.aspx>, 23. октобар 2018.

⁴² *Nationality Law, 5712/1952*, <http://www.israelawresourcecenter.org/israelaws/fulltext/nationalitylaw.htm>, 23. октобар 2018.

⁴³ Изричито се ова формулација може наћи у: АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 856, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 7. август 1948, Пов. бр. 1132/48; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Друго исељење у државу Израел, 19. фебруар 1949, Пов. бр. 342/49; АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Треће исељење у државу Израел (Циркулар бр. 1), 23. октобар 1949, Пов.

државни органи иступили су са нешто прецизнијим тумачењем те формулације. У суштини је Савезу јеврејских вероисповедних општина препуштено да процени коме ће у оквирима заједнице бити омогућено да напусти земљу. Сходно тумачењу челника заједнице, начелна одлука државног врха о слободној емиграцији сведена је искључиво на Јевреје рођењем, односно пореклом.⁴⁴

Пошто је јединствени сплет околности спречио претходни покушај Фрање Галамбоша да напусти земљу, Алберт Вајс је уочи трећег организованог исељавања гарантовао да ће се челници Савеза лично ангажовати како би му омогућили емиграцију.⁴⁵ Приступило се таксативном решавању проблема које су израелске власти навеле као разлоге за ускраћивање улазне визе.

Посредством Хитахдут Олеј Југославије, Савез је ступио у контакт са извесним Хаимом Кацом из Нахлат Лицака, у близини Тел Авива.⁴⁶ Пошто се у Палестини населио двадесет година раније, Кац је до 1949. постао власник земљишног поседа са кога је уживао стални приход и напредовао до места вишег градског чиновника. Сачувани извори не доносе никакве податке о претходном познанству или евентуалној родбинској вези са Галамбошом. Остаје, стога, нејасно у ком својству је Кац преузео одговорност за његово материјално издржавање у новоствореној држави Израел. Кацовом гаранцијом био је обухваћен и брат Фрање Галамбоша Ладислав, који се такође пријавио за трећи талас организованог исељавања.

Представници посланства Израела у Београду одбили су да Галамбошу издају улазну визу уочи трећег организованог исељавања без изричите са-

бр. 3481/49; АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Четврто групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. 1), 29. јануар 1951, Пов. бр. 184/51; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. 1), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

⁴⁴ Видети. АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Појединачно проверавање пријава за исељење у Израел, 21. март 1949, Пов. бр. 576/49; Идентична су упутства поновљена и у: АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Треће исељење у државу Израел, Циркулар бр. II)*, Предмет: Појединачно проверавање пријава за исељење у Израел, 4. новембар 1949, Пов. бр. 3548/49; О четвртог таласа организоване емиграције, упутства о праву појединца да се исели у Израел, постала су саставни део циркулара општег карактера. Видети: АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Циркулар бр. I)*, 29. јануар 1951, Пов. бр. 184/51. и АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. 1), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

⁴⁵ АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера), *Допис СЈВОЈ, др Ладиславу Галамбошу*, 31. октобар 1949.

⁴⁶ АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), *Допис ХОЈ, СЈВОЈ-у*, 9. новембар 1949, Пов. бр. 3715/49.

гласности Министарства за имиграцију.⁴⁷ Посланству је прослеђено гарантно писмо Хаима Каца, а директно им се обратио и Алберт Вајс.⁴⁸ Док су израелске власти поново разматрале поднету пријаву, челници Савеза настојали су да даље увећају Галамбошове шансе да успешно оконча процес исељавања.⁴⁹ Скренута му је пажња на то да би својој пријави додатни легитимитет пружио повратком јеврејској вери, али сачувани извори не доносе никакве податке о томе да ли је овај савет и послушао.

Фрањи Галамбошу коначно је одобрено да земљу напусти са трећим таласом организованог исељавања.⁵⁰ Уз обавештење о томе да је његова пријава успешно разрешена, председник Савеза је високим званичницима централне организације Јевреја у Југославији доставио и детаљна упутства која су се тичала предстојећег пута у Израел. У случају да сам не буде у могућности да се опрости од Галамбоша, Алберт Вајс је задужио секретара Савеза Нафталија Бату Гедаљу и члана Извршног одбора Бенциона Левија да то учине у његово име.⁵¹ Давид Алкалај или Мартин Комлош, који су унапред обавештени о томе да ће се Галамбош наћи у групи исељеника коју су пратили за Израел, задужени су да се брину о његовој добробити током пута. Мимо тога да се нашао на броду који је из ријечке луке испловио у марту 1950. године,⁵² о његовој даљој судбини извори не доносе никакве податке.

Бројна правила и само један изузетак

Фрањо Галамбош је типичан пример емигранта који је личне везе са утицајним члановима заједнице успео да искористи како би изменио општи организациони оквир исељавања.⁵³ Сасвим специфичан сплет околности и развој ситуације који су уследили после првобитног контакта успостављеног са челницима Савеза учинили су, међутим, Галамбошов случај потпуно јединственим у оквирима процеса масовне емиграције Јевреја из Југославије у Израел.

Испоставило се да је први боравак Фрање Галамбоша у Израелу, крајем јула 1949. године, био неочекивано кратак. Пошто су утврдили да није припадник

⁴⁷ АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), *Допис СЈВОЈ, ХОЈ-у*, Предмет. Др Галамбош, 7. децембар 1949.

⁴⁸ АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), *Писмо Алберта Вајса, др Ласлу Секељу из Бечеја*, 7. децембар 1949.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, *Допис Алберта Вајса, СЈВОЈ-у*, 6. март 1950.

⁵¹ Исто.

⁵² АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Списак исељеника за Израел*, 12. март 1950.

⁵³ Детаљније видети:

јеврејске заједнице,⁵⁴ званичници новостворене државе на Блиском истоку одлучили су да га депортују.⁵⁵ Галамбош извесно није био Јеврејин у тренутку када се пријавио за други талас организованог исељавања из Југославије пошто је још 1918. године прешао у римокатоличку веру.⁵⁶ Као дете јеврејских родитеља, бар у оквирима услова какве су дефинисале југословенске власти у сарадњи са Савезом јеврејских вероисповедних општина, требало, међутим, је да ужива неупитно право на емиграцију.⁵⁷ Околности враћања Галамбоша из новостворене јеврејске државе на Блиском истоку представљају тим већи куриозитет.

Мада су слични случајеви били изузетно ретки, Фрањо Галамбош није једини исељеник из Југославије коме је у оквирима процеса организоване емиграције ускраћено право на трајно настањивање у Израелу. Међу исељеницима прва два таласа забележено је неколико одбијених захтева за издавање улазне визе и боравишне дозволе.⁵⁸ Ова чињеница сама по себи сасвим неодрживом чини претпоставку Младенке Иванковић да су сви припадници југословенске заједнице који су се током 1948. и 1949. године пријавили за исељавање до-

⁵⁴ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 855, *Undertaking*, 25. јул 1949. Сличан случај није забележен у оквирима масовног усељавања Јевреја из Југославије у Израел. Видети: АЈИМ, Ал. 1948-1951, п.к. 758, *Auszug aus dem Schreiben des Hitahdut Olej vom 19. August 1949*.

⁵⁵ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 757, *Извод из дописа Хитахдут Олеј Југославије*, 19. август 1949.

⁵⁶ АЈИМ, Ал. 1948-1951, п.к. 758, *Допис ЈВО Бечеј, Савезу јеврејских вероисповедних општина*, 14. децембар 1949.

⁵⁷ Видети. АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Појединачно проверавање пријава за исељење у Израел, 21. март 1949, Пов. бр. 576/49; Идентична су упутства поновљена и у: АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Треће исељење у државу Израел, Циркулар бр. II)*, Предмет: Појединачно проверавање пријава за исељење у Израел, 4. новембар 1949, Пов. бр. 3548/49; Од четвртог таласа организоване емиграције, упутства о праву појединца да се исели у Израел, постала су саставни део циркулара општег карактера. Видети: АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Циркулар бр. I)*, 29. јануар 1951, Пов. бр. 184/51. и АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општина Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. 1), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

⁵⁸ Видети АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 753, *Допис ЈВО Сарајево, СЈВОЈ-у*, Предмет: Ускраћивање усељења у Израел, 12. мај 1949, Пов. бр. 1260/49. О издавању израелске улазне визе као саставном делу прва два таласа организованог исељавања Јевреја из Југославије извори доносе тек фрагментарне податке. Видети, на пример: АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис ЈВО Нови Сад, Главној комисији за исељење у Београду*, 11. новембар 1948; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 856, *Допис СЈВОЈ, ЈВО Загреб*, Предмет: Израел, 11. јун 1949, Пов. бр. 1949/49; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 856, *Допис СЈВОЈ, ЈВО Загреб*, 22. јун 1949; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 856, *Допис СЈВОЈ, ЈВО Сплит*, 22. јун 1949, Пов. бр. 2184/49; АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856, *Допис СЈВОЈ, ЈВО Загреб*, Предмет: Израел, 5. јул 1949, Пов. бр. 2401/49; АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 753, *Допис ЈВО Сарајево, СЈВОЈ-у*, 9. јун 1949, Пов. бр. 2538/49; АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 753, *Допис др Морица Папа из Сарајева, СЈВОЈ-у*, 10. јул 1949, Пов. бр. 2519/49. Треба истаћи и да троје исељеника који су заједно са Галамбошом враћени из луке у Хаифи (АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Undertaking*, 25. јул 1949), нису у Израел стигли из Југославије. Видети: АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Списак исељеника за Израел, VI – VII 1949*.

били улазну визу пошто се читав процес одигравао под патронатом Светског јеврејског конгреса.⁵⁹ Пример Фрање Галамбоша је, међутим, посматран и у овом контексту, сасвим специфичан.

У сваком од неколико случајева забележених током прва два таласа масовне емиграције из Југославије ускраћивање израелске улазне визе уследило је због тога што лица пријављена за исељење нису била у могућности да довољно добро документују своје јеврејско порекло. Са изузетком Фрање Галамбоша, молбе тих емиграната су одбијене пре него што ће напустити Југославију. Мада је и њему улазна виза ускраћена уз образложење да није припадник заједнице, Галамбош се у тренутку када је ова одлука донета већ налазио у Хаифи. Административна процедура која је претходила чину емиграције очигледно је обухватала и одређену проверу подобности појединца за добијање улазне визе и боравишне дозволе.⁶⁰ Остаје нејасно како је Фрањи Галамбошу, пошто је ову првобитну проверу морао успешно да апсолвира, улазна виза на име тога што није припадник заједнице могла бити накнадно ускраћена.

Детаљнији увид у специфичан сплет околности који је довео до депортације Фрање Галамбоша из Хаифе средином 1949. године пружа извештај који је Савезу овим поводом поднео Хитахдут Олеј Југославије.⁶¹ Челници Удружења југословенских исељеника у Израелу наводе да је Галамбош у тренутку пристизања у луку деловао „потпуно дезоријентисано”.⁶² У разговору са представницима надлежних институција истакао је да је крштен тридесет и једну годину раније. При том је, очигледно, заборавио да помене да је рођен као Јеврејин. Управо су у овој његовој изјави представници Хитахдут Олеј видели главни разлог за доношење коначне одлуке о депортацији. Као додатни фактори наведени су Галамбошева наводно превелика старост, односно недостатак гаранција треће стране да би о њему преузела бригу у Израелу ако би се указала потреба.⁶³

Може се поћи од претпоставке да преиспитивање припадности појединца јеврејској заједници после приспећа у Израел није био стандардни део процедуре издавања боравишне визе у склопу прва два таласа исељавања из Југославије. Као такав не помиње ни у једном од циркулара којима су челници Савеза

⁵⁹ Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji (1944-1952). Kraj ili novi početak*, 334.

⁶⁰ Механизам ове провере на основу сачуваних извора није могуће реконструисати са било каквом прецизношћу. Видети: Милан Радовановић, „Исељавање Јевреја из Југославије у Израел (1948-1952)” (докторска дисертација Универзитета у Београду, 2015), <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:10162/bdef:Content/get>)

⁶¹ АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 758, *Auszug aus dem Schreiben des Hitahdut Olej vom 19. August 1949.*

⁶² Видети: АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера), *Донис СЈВОЈ, др Ладиславу Галамбошу*, 31. октобар 1949.

⁶³ АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 758, *Auszug aus dem Schreiben des Hitahdut Olej vom 19. August 1949.*

јеврејских вероисповедних општина о условима напуштања земље обавестили чланове заједнице. Чини се да су израелске власти таквој провери прибегавале само ако би процениле да за то постоји потреба. У Галамбошовом случају у питању је највероватније била последица специфичног стања у коме се налазио када се искрцао са брода.

Ако је депортација уследила последично тврдњи Фрање Галамбоша да није припадник јеврејске заједнице, питање које се само намеће јесте да ли је изјава појединца, макар дата и у формалном контексту испитивања, била довољна да поништи комплетан дотадашњи ток процеса исељавања, укључујући и већ спроведене провере идентитета. Из сачуваних докумената не може се извући било какав закључак, превасходно пошто је у питању јединствен сплет околности који се не може упоредити ни са једним другим доступним примером.

Израелске власти су као додатни разлог за ускраћивање боравишне дозволе Галамбошу навеле његову наводно превелику старост. Средином 1949. године он је, међутим, имао свега педесет и пет година,⁶⁴ што је било читавих пет година мање од важеће старосне границе за безусловно усељавање.⁶⁵ И у том смислу одлука о ускраћивању улазне визе и боравишне дозволе остаје потпуно нејасна.

Непланирани повратак Фрање Галамбоша у Југославију отворио је неколико неочекиваних питања у оквирима процеса организованог исељавања. Најважнија су се тичала непокретне имовине⁶⁶ и југословенског држављанства,⁶⁷ којих су емигранти морали да се одрекну пре него што ће напустити земљу. Првобитно је административни оквир масовне емиграције био конципиран тако да искључује повратак исељеника у Југославију. Репатријација је и касније одобрана само у ретким случајевима, политички подобним појединцима одређеног образовног профила или стручности.⁶⁸ Повратници су били у обавези да поново прихвате југословенско држављанство и нису могли да траже повраћај имовине које су се претходно одрекли. Овако дефинисана правила односила

⁶⁴ АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, *Списак исељеника (III алија)*

⁶⁵ АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел. Лица којима није одобрен одлазак од стране државе Израел, 5. новембар 1948; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 6. новембар 1948, Пов. бр. 1906/48.

⁶⁶ Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji (1944-1952). Kraj ili novi početak*, 330.

⁶⁷ АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 768, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 7. август 1948, Пов. бр. 1132/48; АЈИМ, Ал. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Друго исељење у државу Израел, 19. фебруар 1949, Пов. бр. 342/49; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. I), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

⁶⁸ Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji (1944-1952). Kraj ili novi početak*, 337.

су се, међутим, на појединце који су намеравали да се после повратка поново настане у Југославији. Како је изразио намеру да се прикључи већ следећем таласу исељавања, могућност да Фрањи Галамбошу буде враћено југословенско држављанство највероватније није ни разматрана. Могућност да му непокретна имовина буде враћена свакако није постојала.

Када је поднео пријаву за други талас организованог исељавања из Југославије у Израел, Фрањо Галамбош се налазио на одслужењу затворске казне.⁶⁹ До тренутка напуштања земље одслужио је нешто мање од четири од укупно пет година на колико је био осуђен. Непланирани повратак у Југославију средином 1949. године за Галамбоша је истовремено значио и наставак служења изречене казне.⁷⁰ Како је опрост казне био директно везан за чин исељавања,⁷¹ репатријација затвореника који су Југославију напустили у оквирима организованог исељавања у Израел највероватније је истовремено значила и повратак у затвор. Даље се, мада извори њу не потврђују изричито, може поћи од претпоставке да се Галамбош и за трећи талас масовне емиграције морао пријавити по специјалној процедури дефинисаној за потребе лица која су се налазила на одслужењу казне.

Депортација из новостворене јеврејске државе под сасвим јединственим околностима умногоме је дефинисала положај Фрање Галамбоша у оквирима даљег тока организованог исељавања. Његова пријава за трећи талас емиграције одбијена је уз сасвим јединствено образложење израелског Министарства имиграција да „не жели да му изда улазну визу”.⁷² Мада ова одлука није директно доведена у везу са предисторијом Галамбошевих покушаја да се насели у Израелу, тако специфична формулација скоро је извесно била последица депортације средином 1949. године. Чини се да су у датом тренутку биле исцрпљене све опције за напуштање земље које је исељенику пружао формални оквир масовне емиграције из Југославије. Директно заобилазећи организациони оквир исељавања, посланству Израела у Београду у Галамбошово име обратио се председник Савеза јеврејских вероисповедних општина, Алберт Вајс.⁷³ Код посланика се заложиио за ревидирање начелне одлуке израелског Министарства

⁶⁹ АЈИМ, Ал. 1950, п. к. 755, *Допис Галамбош Фрање, Министарству унутрашњих послова ФНРЈ, Предмет: Молба за услови отпуст ради исељења у државу Израел, 25. новембар 1949.*

⁷⁰ АЈИМ, Ал. 1948-1951, п. к. 758, *Допис Алберта Вајса, Ладиславу Секељу из Бечеја, 15. фебруар 1950.*

⁷¹ Детаљно видети: Радовановић, „Исељавање Јевреја из Југославије у Израел,” 380-91.

⁷² АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), *Писмо Алберта Вајса, др Ласлу Секељу из Бечеја, 15. фебруар 1950. година.*

⁷³ АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), *Допис СЈВОЈ, Амбасади Израела у Београду, Предмет: др Фрањо Галамбош, 16. фебруар 1950. година.*

имиграција.⁷⁴ Истичући како је Галамбош како по оцу тако и по мајци Јеврејин, те да се никада у прошлости није огрешио о јеврејство, Вајс је замолио да му ипак буде омогућено уселјавање у новостворену државу на Блиском истоку.

Положај Фрање Галамбоша уочи трећег таласа исељавања из Југославије у Израел додатно је закомпликовала одлука његовог брата Ладислава да му се придружи.⁷⁵ Начелна одлука Савеза о томе да се у оквирима процеса масовне емиграције по сваку цену треба очувати интегритет породице⁷⁶ значила је да је пријаве браће Галамбош требало разматрати заједно.⁷⁷ У случају позитивног разрешења, у Израел би се упутили и један и други. Ако би пријава једног од њих била одбијена, обојица би морала да остану у Југославији. У новостворену јеврејску државу на Блиском истоку на крају се, међутим, упутио само Фрањо Галамбош.⁷⁸ У питању је својеврсни преседан. Две пријаве коначно су разматране независно или су, пак, и поред тога што су разматране заједно, донета два различита решења. И једно и друго представља одступање од основног начела очувања породичне заједнице какво је требало да буде поштовано у општим оквирима процеса масовног исељавања Јевреја из Југославије у Израел.

Закључак

До тренутка када је депортован из Израела Фрањо Галамбош је представљао типичан пример исељеника који се масовној емиграцији у Израел прикључио уз непосредно ангажовање челника јеврејске заједнице у Југославији. Сплет околности који је пратио неочекивани повратак из новостворене јеврејске државе на Блиском истоку и поновно прикључење организованом исељавању учинили су, међутим, његов случај сасвим јединственим. Детаљније разматрање овог

⁷⁴ Исто.

⁷⁵ АЈИМ, Ал. 1950, п.к. 755, *Допис Галамбош Фрања, Министарству унутрашњих послова ФНРЈ, Предмет: Молба за условни отпуст ради исељења у државу Израел*, 25. новембар 1949. година.

⁷⁶ АЈИМ, Ал. 1948-1951, п.к. 768, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Одлазак у државу Израел, 7. август 1948, Пов. бр. 1132/48; АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије*, Предмет: Друго исељење у државу Израел, 19. фебруар 1949, Пов. бр. 342/49; АЈИМ, Ал. 1949, п.к. 1288, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Циркулар бр. I)*, Предмет: Треће исељење у државу Израел, 23. октобар 1949, Пов. бр. 3481/49; АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827, *Допис свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Циркулар бр. I)*, Предмет: Четврто групно исељење у државу Израел; АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 855, *Допис СЈВОЈ, свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (Циркулар бр. I)*, Предмет: Пето групно исељење у државу Израел, 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

⁷⁷ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 757, *Допис др Алберта Вајса, Ладиславу Секељу*, 21. април 1949. година.

⁷⁸ АЈИМ, Ал. 1949, п.к. 1288, *Списак исељеника за Израел*, 12. март 1950. година.

примера пружа увид у више аспеката процеса масовне емиграције који приликом анализе његовог основног оквира остају неупадљиви или су, пак, настали као директна последица преседана депортације.

Саме околности депортације остају нејасне. Организованој емиграцији Галамбош се прикључио по специфичној процедури предвиђеној за појединце који су се налазили на одслужењу затворске казне. При том су, бар колико се на основу сачуваних извора може закључити, испуњени сви услови за напуштање земље. Право да се искрца са брода којим је стигао у Израел му је, међутим, ускраћено. У образложењу овакве одлуке, израелске власти навеле су да Галамбош није припадник јеврејске заједнице, односно да не испуњава старосни услов за имиграцију. Сачувани извори, међутим, показују да ниједна од ове две примедбе не одговара стварности. Из таквог развоја ситуације може се само извући закључак да су израелске државне власти за себе задржале неприкосновено право да појединцу у било ком тренутку реализације процеса масовне емиграције ускрате право на насељавање у новоствореној држави на Блиском истоку. Разлог који их је навео да то учине у посматраном случају остаје, нејасан.

Повратак Галамбоша у Југославију значио је покретање великог броја питања којима се нико у припреми процеса организоване емиграције није бавио, јер се једноставно полазило од претпоставке да никада неће ни бити постављена. Репатријација се на самом почетку исељавања изричито одбаћивана чак и као могућност. Повратак у земљу је и накнадно дозвољаван само у изузетним случајевима, под условом да појединац поново прихвати југословенско држављанство и не захтева повраћај имовине које се одрекао пре напуштања земље. Како није намеравао да остане у земљи, чак ни оваква правила нису примењена у случају Фрање Галамбоша. Остаје нејасно како би југословенске власти приступиле истом питању да је исељеник, после депортације, одлучио да одустане од пута у Израел, односно да ли је останак у Југославији после обављања свих административних формалности, чак и у овим околностима, уопште долазио у обзир.

У релативно кратком времену које је провео у земљи пре него што се поново упутио у новостворену државу на Блиском истоку, Галамбош је морао да приступи служењу преосталог дела затворске казне која му је изречена после завршетка рата. Поново се, због недостатка сличних примера с којима би се то решење могло упоредити, не може говорити о општем правилу. Како је, међутим, опрост даљег тока затворске казне био директно везан за чин напуштања земље у оквирима организоване емиграције, може се поћи од претпоставке да је поништавање процеса исељавања аутоматски повлачило и повратак у казнену установу.

На основу сачуваних извора не може се поуздано рећи да је приликом другог покушаја Фрање Галамбоша да напусти земљу процедура прикључења исељењу

унеколико модификована пошто је све услове за напуштање земље већ испунио средином 1949. године. У прилог овој претпоставци, међутим, иде потпуно фокусирање челника Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије на решавање два проблема која су довела до депортације средином 1949. године. Остали аспекти припреме за напуштање земље потпуно су занемарени.

Лична историја Фрање Галамбоша, коначно, покреће много већи број питања него што се само на основу ње са било каквом извесношћу може разрешити. Мимо тога што представља повратни процес какав у оквиру организованог иселјавања уопште није требало да постоји, неочекивани повратак Галамбоша у Југославију не може се на било који начин сматрати за типичан или репрезентативан. Без сличних примера који би омогућили анализу уочених аномалија у ширем контексту са сигурношћу се једино може рећи да је искуство сваког појединца који се прикључио масовној емиграцији било далеко комплексније од било каквог организационог оквира наметнутог на нивоу процеса у целини.

Извори и литература

- Arhiv Jevrejskog istorijskog muzeja (AJIM), Al. (Alija) 1953, p.k. (privremena kutija) 754; Al. 1948, p.k. 827; Al. 1948, p.k. 757; Al. 1948, p.k. 855; Al. 1948, p.k. 856; Al. 1948, p.k. 827; Al. 1949, p.k. 1288; p.k. 869; Al. 1948-1951, p.k. 768; 1948-1951, p.k. 758; Al. 1950-1951, p.k. 743; p.k. 781 (Arhiv Perera 2-3); Al. 1951-1952, p.k. 801 (Arhiv Perera); Al. 1953, p.k. 754
- The Declaration of the Establishment of the State of Israel, May 14, 1948*, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/declaration%20of%20establishment%20of%20state%20of%20israel.aspx>, (23. октобар 2018).
- Law of Return 5710-1950*, <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1950-1959/pages/law%20of%20return%205710-1950.aspx>, (23. октобар 2018).
- Nationality Law, 5712/1952*, <http://www.israelawresourcecenter.org/israelaws/fulltext/nationalitylaw.htm>, (23. октобар 2018).
- Herzog, Chaim. *Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East from the 1948 War of Independence to the Present*. (updated by Gait Schlomo). New York, 2005.
- Ivanković, Mladenka. *Jevreji u Jugoslaviji (1944-1952). Kraj ili novi početak*. Beograd, 2009.
- Petrović, Vladimir. *Jugoslavija stupa na Bliski Istok. Stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946-1956*. Beograd, 2007.
- Shay, Shaul. "Israel and Yugoslavia between East and West." *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961*. Beograd, 2008: 373-382.
- Životić, Aleksandar. „Jugoslavija i Bliski Istok (1945-1956).” *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961*. Beograd, 2008: 483-496.

- Radovanović, Milan. "Emigracija jevrejske dece iz Jugoslavije u Izrael (1948-1952) – Tri lične istorije." *Tokovi istorije* 2 (2017): 155-74. (ćirilica)
- . „Iseljavanje Jevreja iz Jugoslavije u Izrael (1948-1952).” doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2015. <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:10162/bdef:Content/get> (ćirilica)
- . *Iseljavanje Jugoslovenskih Jevreja u Izrael 1948/9*. <http://www.makabijada.com/izvestaj/PDF/Master%20rad.pdf> (ćirilica)
- . "Der Transit Jüdischer Migranten Durch Jugoslawien Nach Palästina Und Israel (1933-1952) – Der Fall Ernest Beschinsky." *Istorija XX veka*, 1 (2016): 109-118.
- . „Organizovana emigracija kapitala – „Zbirni račun repatriraca za Izrael” (1948-1952).” *Arhiv*, 1-2 (2017): 169-171. (ćirilica)
- . „Pojedini ekonomski aspekti organizovanog iseljavanja jugoslovenskih Jevreja u Izrael 1948/9. godine.” *Godišnjak za društvenu istoriju*, 3 (2011): 87-92. (ćirilica)
- . „Pojedini statistički aspekti organizovanog iseljavanja Jevreja iz Jugoslavije u Izrael (1948-1952).” *Godišnjak za društvenu istoriju*, 2 (2015): 53-81. (ćirilica)
- . "The Internal Framework of Organized Jewish Migration from Yugoslavia to Israel (1948-1952)." *Istorija XX veka*, 1 (2019): 121-138.

Summary

Milan Radovanović, Ph.D.

If at First You Don't Succeed... – Organized Jewish Emigration from Yugoslavia To Israel (1948-1952) and the Curious Case of Franjo Galamboš

Individuals attempted to utilize existing connections with high ranking officials of the Jewish community in Yugoslavia so as to better their own and the position of their family members within the process of mass emigration to Israel. In these situations, the basic organizational framework of the process was modified so as to fit the needs of a specific person. Consequently, each of these émigrés was leaving the country under completely unique circumstances. Analysing the personal histories of these individuals is therefore a way into better understanding the general framework of the migration process, through way of identifying what exceptions were made in a specific case. This paper focuses on the experience of Franjo Galamboš, the only participant leaving Yugoslavia within organized emigration who was deported from the newly formed Jewish state in the Middle East. After having left the country with direct assistance by the president of the Federation of Jewish religious communities, he was sent back from Haifa within days. This decision was backed by claims of Galamboš not being Jewish, not being of the appropriate age and finally not having anyone to sustain him in Israel in the case of himself not being able to do so. The return of Galamboš to Yugoslavia raised organizational questions never to be addressed within the migration process, primarily those of property and citizenship. Although this single example can not be considered representative of any such case within organized migration from Yugoslavia to Israel as a whole, it must be viewed as offering unique insight into aspects of it that would otherwise remain unnoticed and therefore very significant. Documents held at the Archives of the Jewish historical Museum in Belgrade were used in writing this paper.

Key words: Franjo Galamboš, Yugoslavia, Israel, personal history, emigration, return